Mezi textem a kontextem: Vaculíkův *Český snář* v České knižnici

OPEN ACCESS

Magdaléna Smějsíková

Praha, Česká republika
smejsikovamagdalena@seznam.cz

Mezi tituly vydané v České knižnici s vročením 2024 patří také *Český snář*, tentokrát připravený jako kritická edice rozvržená do dvou svazků nazvaných *Český snář* a *Komentáře a hlasy k* Českému snáři. Pro Českou knižnici byly zvažovány i jiné Vaculíkovy texty, *Český snář* nakonec zvítězil jako „jeden z uměleckých vrcholů autorovy tvorby", který je „setrvale čtenářsky nejživějším Vaculíkovým dílem, což dokládají nejen počty reedic po roce 1989, ale i jeho nové překlady, kritické přijetí i bohatý zájem, který vyvolává u českých i zahraničních literárních historiků. Svým charakterem deníkového románu je toto dílo také mimořádně poutavé coby svého druhu dokument aktivit českého disentu a dobových diskusí."[1] V neposlední řadě přispěl k volbě *Českého snáře* rovněž objev nových textových pramenů, které přípravu kritického vydání umožnily.

Pro lepší orientaci v následujících poznámkách nejprve stručně shrňme strukturu celé edice a uspořádání jednotlivých paratextů. První svazek tvoří samotný text Vaculíkova *Českého snáře*, který doplňuje Komentář zařazený na místo doslovu, dále Ediční poznámka, soupis pramenů a literatury a Jazykové vysvětlivky. Druhý svazek sestává z úvodu a tří oddílů: první se úzce přimyká k Vaculíkovu románu a obsahuje Vysvětlivky k *Českému snáři* a Rejstřík postav a osob v *Českém snáři*. Druhá část předkládá *Hlasy nad rukopisem Vaculíkova* Českého snáře a text shrnující jejich historii spolu s ediční poznámkou a příslušnými vysvětlivkami.[2] Závěrečný oddíl komentářového svazku pak přináší text věnovaný historii *Českého snáře*, souhrn proměn obrazového doprovodu, soupisy vydání *Českého snáře*, ohlasů a sekundární literatury a soupis pramenů a literatury. Edice vznikla jako součást výzkumného projektu Ústavu pro českou literaturu Akademie věd nazvaného Život jednoho románu: Vaculíkův Český

1 Kosák, Michal: Ediční poznámka. In: Ludvík Vaculík: *Český snář (sny roku 1979)*, eds. Petr Šámal — Daniela Iwashita — Michal Kosák — Hana Kosáková. Nadační fond Česká knižnice — Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2024, s. 553.

2 Rozhodnutí vydat spolu s *Českým snářem Hlasy nad rukopisem Vaculíkova* Českého snáře, ale umístit je samostatně do druhého svazku se opírá o fakt, že jde o dobové reakce na rukopis, tedy nezveřejněný text, které jsou s Vaculíkovým dílem provázané a jeho výslednou podobu ovlivnily. Zároveň však komentují také události, které nejsou součástí *Českého snáře* a následovaly až po jeho dopsání, a Vaculík sám oba texty nikdy společně nevydal.

OPEN ACCESS

snář v literární komunikaci a na tištěné svazky navazuje ještě digitální aplikace, ke které získá majitel prvního svazku přístup.

Dvousvazková edice v této podobě, v České knižnici i českém prostředí obecně stále ne obvyklé, poskytuje doprovodným textům mimořádně široký prostor, což představovalo jeden z argumentů, proč se k tomuto řešení editoři přiklonili. Další důvod tkví v ambivalentní povaze Vaculíkova díla — dvousvazková koncepce tak sleduje dvě polohy, mezi nimiž *Český snář* osciluje. První svazek dovoluje zaměřit pozornost výhradně na literární dílo, svět románu jako svébytný celek, zatímco ten druhý akcentuje dobový kontext a historické, společenské a další souvislosti. Aspekty románovosti a dokumentárnosti díla však od sebe nelze zcela oddělit a výklad tuto skutečnost opakovaně reflektuje, obě polohy prezentuje v jejich jednotě i napětí, které mezi nimi vzniká.

Jako výchozí text bylo zvoleno znění poslední ruky, tedy 5. vydání z roku 2002, které editoři po průzkumu všech dostupných pramenů podrobili srovnání s těmi prameny, které určili jako relevantní, s cílem postihnout autorskou zamýšlenou podobu textu. Jazykovou stránku románu na rovině lexikální, morfologické, syntaktické, stylistické i pravopisné popisuje Ediční poznámka v prvním svazku, která také vysvětluje a charakterizuje provedené editorské zásahy. Ty se vyznačují respektem k Vaculíkovu jazyku na všech jmenovaných úrovních a omezují se na odstranění konkrétních nejednotností, ostatní úpravy vycházejí z detailní komparace textových pramenů. Čtenář si to může ověřit v seznamu emendací, který Ediční poznámku uzavírá, a díky přístupu do postupně rozšiřované digitální edice může provádět také vlastní srovnání vybraných pramenů *Českého snáře*.

Se základními textovými prameny seznamuje čtenáře Ediční poznámka, jejich kompletní chronologický přehled následně nabízí ve druhém svazku text K historii *Českého snáře*. Ten podrobně zachycuje proces krystalizace výsledného textu, od impulzu ke vzniku díla přes charakter úprav a proměny mezi jednotlivými verzemi, včetně například způsobu, jakým byly pojednávány (zejména ženské) postavy. Rekonstruovány jsou také cesty rukopisů ke čtenářům a zohledněna je i role recepce při vzniku díla. S tou úzce souvisí *Hlasy nad rukopisem Vaculíkova* Českého snáře, které jsou připraveny se stejnou editorskou péčí a doprovází je samostatná ediční poznámka.

Milan Jungmann ve své reakci zařazené do *Hlasů nad rukopisem Vaculíkova* Českého snáře podotkl: „Jiná otázka je, zda bude čtenář, neznalý ‚disidentského prostředí' (u nás i venku), vnímat všechno tak intenzivně jako třebas já. To ovšem dost dobře nedokážu posoudit, jsem příliš ‚v tom', ale myslím, že i když mu leccos unikne, zůstane dost toho, co ho strhne."[3] Takto „neznalých" čtenářů od té doby zákonitě přibylo. K určité zastřenosti, k níž se uchyloval Vaculík i z důvodů ryze pragmatických (například kvůli psaní o skutečnostech, které v dané době byly trestné), se přidala překážka v podobě značného časového odstupu od doby, v níž dílo vznikalo a kterou tematizuje. Podle editorů tak „s jistou nadsázkou lze říci, že část současných českých čtenářů se vůči Vaculíkovu románu dostala nutně do pozice cizince, jenž potřebuje průvodce".[4]

3 Jungmann, Milan: [Milý Ludvíku…]. In: Petr Šámal — Daniela Iwashita — Michal Kosák — Hana Kosáková: *Komentáře a hlasy k* Českému snáři. Nadační fond Česká knižnice — Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2024, s. 342.

4 Šámal, Petr — Kosák, Michal — Kosáková, Hana — Iwashita, Daniela: Na úvod — proč a jak komentovat *Český snář* Ludvíka Vaculíka. In: Petr Šámal — Daniela Iwashita —

OPEN ACCESS

Právě recepční zřetel, ohled na potřeby současného čtenáře Vaculíkova textu, určuje podobu paratextů, které se snaží uvést čtenáře do situace dobového recipienta, jemuž byly odkazy a narážky z románu srozumitelné. Přístup k primárnímu textu i vedení výkladu jsou zjevně promyšlené — z žánrového hlediska není Vaculíkovo dílo ojedinělé, jak ukazují na domácím i zahraničním kontextu editoři, a způsob komentování odkazuje k edicím typově podobných textů.

Období vzniku *Českého snáře* se v prvním svazku věnuje část Komentáře uvozená otázkou Co předcházelo?. Soustředí se především na aktivity spojené s disentem, samizdatem, Edicí Petlice, na Vaculíkovo dobové postavení, zatímco širší dobový a společenský kontext zůstávají stranou. Na otázku Jak je to děláno? vzápětí odpovídá část zabývající se jednotlivými rovinami textu, ke kterým patří například práce se jmény postav a jejich předobrazy, role přírody nebo místní situovanost děje. Komentář ve svém výkladu počítá se čtenářskou znalostí románu, hojně k němu odkazuje a cituje z něj, a současně ho nahlíží v kontextu dalších Vaculíkových děl, jejich tematických průsečíků a motivických návratů.

Další informace důležité pro pochopení celkové atmosféry, v níž dílo vznikalo, zprostředkovávají mnohovrstevnatě koncipované Vysvětlivky k *Českému snáři* i k *Hlasům nad rukopisem Vaculíkova* Českého snáře. Najdeme v nich přiblížení dobových událostí a aktivit, informace o fungování Edice Petlice či doplňující vysvětlení vycházející z korespondence, rozhovorů či e-mailů s pamětníky nebo z odborné literatury. Dále zahrnují identifikaci zmiňovaných děl a údaje o jejich českých vydáních, lokalizaci a přesná znění citací, vazby k dalším Vaculíkovým textům, ale také například adresy kaváren a galerií nebo bydlišť jmenovaných osob či upřesnění dobových reálií, jako třeba konkretizaci televizních pořadů nebo uvedení producentů vín zmíněných v *Českém snáři*. Vysvětlivky tak vytvářejí hustě provázanou kontextovou síť, která primární dílo rozšiřuje o další příběhy a souvislosti, ale také se zde utváří mapa Vaculíkových pochůzek či návštěv a jakási encyklopedie dobového každodenního života. Pozornost čtenáře, který se rozhodne sledovat souběžně *Český snář* a příslušný komentář, je zpočátku poutána k rozsáhlým vysvětlivkovým pasážím, jejich četnost se však postupně snižuje. Objevují-li se totiž určité zmínky v *Českém snáři* opakovaně, je podrobným výkladem opatřen pouze první výskyt a další vysvětlivky k němu už jen odkazují. Vysvětlivky se komplementárně doplňují s navazujícím Rejstříkem postav a osob v *Českém snáři*, který nabízí stručné relevantní informace o jednotlivých aktérech Vaculíkova románu a také případnou identifikaci zašifrovaných osob.

Bylo již řečeno, že pro paratexty tohoto vydání je stěžejní současný čtenář, doprovodné texty mají ambici být mu průvodcem. Jaký průvodce to tedy je? Ze způsobu vedení výkladu výrazně vystupují dva spolu související aspekty, propojenost a opakování.

Vázanost komentáře na primární dílo je dána z podstaty věci, ale zaměříme-li se na vztahy mezi jednotlivými paratexty, ukáže se i jejich provázanost, a to jak v rámci jednoho svazku,[5] tak napříč oběma svazky. Aparát navíc směřuje také vně obou

Michal Kosák — Hana Kosáková: *Komentáře a hlasy k* Českému snáři. Nadační fond Česká knižnice — Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2024, s. 9.

5 Například Komentář odkazuje k bezprostředně následující Ediční poznámce v otázce Vaculíkova jazyka, text K historii *Českého snáře* k Vysvětlivkám k *Českému snáři* atd.

OPEN ACCESS

svazků — k dalším variantám *Českého snáře* a digitální edici, jiným Vaculíkovým textům, dobové korespondenci i novější komunikaci s pamětníky, sekundární literatuře včetně návazných studií editorů.

Množství paratextů a míra jejich propojení nevyhnutelně vedou k opakování některých informací. Například Jazykové vysvětlivky zařazené na závěr prvního svazku jsou zároveň rozesety mezi vysvětlivky ve druhém svazku, což se z perspektivy recepce ukazuje jako pragmatické řešení. Čtenář, který pracuje pouze s prvním svazkem, není o vysvětlení cizojazyčných nebo potenciálně nesrozumitelných výrazů ochuzen; a ten, který paralelně s *Českým snářem* sleduje výklad ve vysvětlivkách ve druhém svazku, nemusí listovat třemi oddělenými částmi obou knih. Ze stejného důvodu se jako funkční jeví přítomnost informací o textových pramenech jak v Ediční poznámce, tak v textu K historii *Českého snáře*, údaje jsou navíc připomenuty jen v nezbytném rozsahu, aby na ně mohl navázat další výklad.

Několik úvodních vysvětlivek tematizuje mimo jiné Vaculíkovo postavení a perzekuci, Kolářův podnět vedoucí ke vzniku *Českého snáře*, ukrývání částí vznikajícího díla nebo situaci disidentů obecně. Nabízí se tedy otázka, zda tyto pasáže nemohly být zařazeny do vstupního textu druhého svazku. Takový krok by však vedl k výraznému překrývání s úvodní částí Komentáře ve svazku prvním. V současné podobě tak vysvětlivky spíše dotváří základ vybudovaný Komentářem, byť za cenu občasného opakování již řečeného.

Poslední projev opakování se týká proměn obrazového materiálu a historie vydávání *Českého snáře*. Dané údaje jsou jednak rozptýleny napříč výkladem v obou svazcích, jednak soustředěny do přehledů a souhrnů ve druhém svazku. I to ale působí z hlediska recipienta jako nejvstřícnější řešení — výklad jednotlivé informace neopomíjí a zároveň je lze v případě potřeby nalézt na jednom místě.

Editoři s odkazem na odbornou literaturu reflektují nemožnost vytvořit komentář, který by plně vyhovoval všem typům čtenářů. Zvolené množství paratextů a jejich šíře mohly snadno vést k zahlcení detaily nebo k uvádění již známých faktů, editorům se však podařilo udržet míru opakování na minimu a neztratit ze zřetele celek díla ani edice.

Editoři také nezamlčují místa, která se zatím nepodařilo objasnit, nebo neúplnost soupisu samizdatových knižních exemplářů. Nevytvářejí tak dojem definitivnosti výkladu, jímž by byl *Český snář* uzavřen. Naopak, přes propracovanost a preciznost celého projektu nechávají prostor pro budoucí bádání.

AD:

Ludvík Vaculík: *Český snář (sny roku 1979)*, eds. Petr Šámal — Daniela Iwashita — Michal Kosák — Hana Kosáková. Nadační fond Česká knižnice — Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2024. 592 s.

Petr Šámal — Daniela Iwashita — Michal Kosák — Hana Kosáková: *Komentáře a hlasy k* Českému snáři. Nadační fond Česká knižnice — Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2024. 752 s.